

Straffens problem.

Av byråchef KRISTIAN HANSSON.

Intet sosialt fenomen er så urgammelt som forbrytelsen, lovbruddet. Krenkelsen av stammens sed og skikk, av folkets lov eller hevdvunnen sedvane har fulgt menneskelig samliv som en skygge. Og skyggen følger oss fremdeles og synes ikke å være blitt vesentlig mindre. Ettersom samfundslivet er utviklet og organisert i et stadig mer omfattende nett av innbyrdes samvirke er forbrytelsen i høyere grad blitt et fenomen som berører alle, om ikke direkte så iallfall i sine virkninger. Almenhetens interesse for problemet forbrytelse og straff synes ikke å stå i forhold til rekkevidden av dette samfundsonde. De fleste betrakter det som en dyster og ubehagelig affære, som noe sig uvedkommende. I beste fall er interessen hos mange innskrenket til sensasjonen omkring de »store« saker, hvor dimensjonene i selve handlingen, spenningen eller gruen ved den spiller en vesentlig rolle.

Heller ikke fra kirkens side kan en si at problemet forbrytelse og straff er viet nevneverdig oppmerksomhet. Årsakene kan være flere. En av dem er sikkert kirkens manglende aktivitet når det gjelder samfunds- og kulturspørsmål. I lange tider har situasjonen vært den at utformning og tilrettelegning av de mange prinsipielle og praktiske sider ved strafferett og straffulbyrdelse utøves av fagfolk og politikere — uten noen aktiv medvirkning fra almenhetens eller fra kirkens side. I eldre tid var jo dette annerledes, iallfall når det gjalt kirken. Grunnleggende impulser i strafferett og prosess er utgått fra kristendommen og den kristne kirke. Og ennå kan vi nok si at mange av de

hovedtrekk som særmerker vår strafferettspleie bygger på kristen arv.

Nå skal det villig innrømmes at moderne strafferettspleie er blitt et såvidt komplisert apparat at det ikke er lett for ikke-fagfolk å trenge inn i materien og få den nødvendige innsikt og viden. Her står vi for øvrig overfor et karakteristisk trekk i nyere tids samfundsutvikling: Spesialiseringen. Samfundsfunksjonene er på mange måter blitt parallelle, til dels skarpt avgrensede »groper« med få eller ingen broer imellem og svært lite av samlende synspunkter og felles mål.

For den som virkelig vil søke orientering er dog saken ikke uoverkommelig. Det finnes brukbare hjelpemidler både i norsk og nordisk bokverden. La mig i farten bare nevne Hartvig Nissens lille bok: *Øye for øye, tann for tann*, Oslo 1934 og Eivind Berggrav: *Fangens sjel og vår egen*, 1928. På dansk foreligger nylig en parallell til Berggravs skildringer fra fengselslivet i en bok av Henning Høirup: *Fangen -- vort Medmenneske*, 1939. På svensk er nylig kommet en utmerket liten bok av Torsten Eriksson: *Brott och Samhälle*, 1939, i serien »Orientering i aktuella ämnen.« Det er bl. a. de to siste som har gitt mig foranledning til noen betraktninger omkring problemet forbrytelse og straff.

Bakgrunnen for forbrytelsen er de handlingsnormer som samfundets utøvende organer har fiksert i form av skrevne straffebud. Disse normer omfatter en rik variasjon av handlingstyper. Innholdsmæssig kan forbrytelsen ha forskjellige karakter ettersom den krenker personlige, sosiale eller mere moralsk betonedede rettsgoder. Det er viktig å være oppmerksom på at utvalget av de rettsgoder som er funnet verdige til strafferettslig vern, ikke er kommet i stand etter noen vilkårlig velging og vraking. Riktignok frembyr utvalget betydelige variasjoner frem gjennom tidene likesom det kan være noen uensartethet i de forskjellige land. Men

hovedmengden av de almene rettsgodter som beskyttes er de samme i alle siviliserte land. Dette viser bl. a. at utkrystalliseringen av de strafferettslige normer har bred sammenheng med det menneskelige samlivs historie og det kulturelle nivå som folkeslagene har nådd frem til. Ut fra dette blir det også tydelig at det ikke bare er nyttehensyn i egentlig forstand som ligger til grunn for beskyttelsen av almene rettsgodter. Moralske hensyn og eliske verdier er ikke bare det avgjørende motiv i mange høve, f. eks. krenkelser av taushetsplikt og andre tillidsforhold, ekteskapsbrudd, mishandling av dyr m. m. De er også for øvrig vevet inn som motiverende bestanddel av storparten andre straffebud.

Forbrytelsen som samfunnsfenomen representerer en veldig sum av materiell og åndelig skadevirkning. Heldigvis eller dessverre — ettersom en ser det — kan skaden ikke måles i eksakte tall. De tallene vi kan nå frem til når det gjelder de materielle virkninger gir oss dog et drastisk inntrykk av de skade-dimensjoner en her står overfor. Torsten Eriksson har i sin bok gjort en beregning over hvad forbrytelsen årligårs koster den svenske stat og det svenske samfund og kommer til den respektable sum av 62 mill. kroner pr. år. Herav utgør 12 mill. kr. beregnet skade ved de straffbare handlinger, mens resten 50 mill. er statens og kommunenes utgifter til politi-, fengsels- og rettsvesen m. v., fordelt med den andel som antas å vedkomme selve strafferettspleien. For Norge beregnet generalsekretær Rummelhoff i 1935 de tilsvarende utgifter til 26 mill. kroner. Etter samme beregningsprinsipp er man i Amerikas forente stater kommet til beløp som ligger mellom 12 og 17 milliarder dollars årlig. Med alle de reservasjoner som hører med, blir det iallfall klart at en her ikke har med likegyldige eller uvesentlige ting at gjøre.

Overfor skadegjørende krefter av slikt format har det ordnede samfund til alle tider måttet innnta en klar kampstilling. Og det spørsmål som stadig har lyst og fremdeles

lyser over slagfronten er dette: Hvordan skal vi straffe for mest effektivt å motvirke og begrense forbrytelsen? Hver tidsalder og epoke har søkt å gi sitt svar, og billedet av hvordan straffeteorier og metoder har vekslet gjennom tidene hører til de mest brokede blader i menneskehetens kulturhistorie. Det er vanlig å se med gru og forakt på eldre tiders strafferedslar. Og selvsagt må vi gjøre det ut fra våre forutsetninger. Men metoder og midler var sprunget frem av et kulturnivå som hadde andre forutsetninger og andre konturer enn det vi kjenner. Å gå inn på dette vil føre for vidt. La mig bare nevne et karakteristisk trekk: Vi kan ikke påvise noen jevn fremadskridende utvikling fra det verre til det bedre. Snarere synes utviklingen å ha gått i sprang med lyspunkter og tilbakeslag — til dels langt frem mot vår egen tid. Den eldste straffelovgivning både i Norge og andre land virker således betydelig mere human enn de avskrekkende redselsmetoder som særlig kjenner tegner middelalderen og en del av nyere tid. Eriksson nevner som eksempel en dom avsagt av Johan III i Sverige 1584 over en mann som hadde drept sin sønn: »Først skal hans hånd hugges av, deretter skal begge skinneben slåes av med en jernstang, deretter begge lår ovenfor og nedenfor kneet, så skal begge armer slåes av ovenfor og nedenfor albuen, deretter brytes rygg og bryst i stykker og til slutt hugges hodet av.« Dessuten skulde hode, hånd og kropp settes på steile og stake til skrekk og advarsel.

Tross all strenghet øket imidlertid forbrytelsen og etter hvert som erfaringen herom ble levende, måtte andre veier prøves. Strafferettspleien begynner å rette sin oppmerksomhet mot gjerningsmannen istedenfor gjerningen. Og dermed innledes en ny og avgjørende epoke: forbedring gjennom straff. Denne tanke var dog ikke ny. Eriksson påviser meget interessant at forbedringsprinsippet ikke er skapt som noen oprinnelig humanitær prestasjon av opplysnings-tidens reformatorer. Det er en urgammel kristen tanke som her trer frem. Det er også den kristne kirke som på et

tidlig stadium mer enn andre krefter bidro til bruken av fengsel som straffeform og derved skapte muligheter for en forbedrende innflytelse.

Innenfor strafferettsvidenskapen og den teoretiske drøftelse av straffeproblemene har det ikke manglet på varierende retninger og »skoler«. Å lese kriminologiens historie er som å gyngje fra den ene ytterlighet til den andre uten mange muligheter for å finne det avgjørende feste. Her møter vi opplysningstidens — og senere forskeres — sikre forvisning om at de sosiale forhold er forbrytelsens viktigste årsak. »Utopia«s forfatter, Thomas Moore (omkring 1500) hevdet at bare folket fikk en trygg eksistens vilde forbrytelsen forsvinne. En annen engelskmann, Robert Owen skrev 1844 at det er tidens sosiale ordening som er forbrytelsens årsak, fattigdom, usle arbeids- og levekår, uvitenhet o. s. v. La oss bare forandre samfunnet, så vil menneskene forandre sig selv. Altså en blåøyet kulturoptimisme som har vist sig å slå totalt feil. (Owen gjorde for øvrig prisverdige forsøk på å omsette sine teorier i praksis ved å skape bedre arbeidsforhold for sine arbeidere). På den andre siden møter vi den såkalte biologiske skole, hvis grunnlegger og mest berømte representant er italieneren Lombroso. I sin bok »Forbrytermennesket« 1876 hevder han at all forbrytelse er organisk betinget og utvikler dette etter teorien om »den fødte forbryter«. Lombrosos tanker ga støtet til veldige diskusjoner, og selvom mange av hans synspunkter er forlatt, har han dog gitt impuls til verdifulle undersøkelser om det personlige anleggs betydning. Ellers finner vi en rekke avvikende varianter av disse hovedretninger.

De seneste års strafferettsteori og praksis preges særlig av det en kan kalle formålsprinsippet. Tanken er den at man ved omhyggelig undersøkelse og vurdering av lovbrøteren, studium og klassifisering av de enkelte typer o. s. v. skal nå frem til reaksjonsmåter som mest mulig effektivt forebygger nye forbrytelser og forbedrer eller uskadeliggjør

(sikrer) de aktuelle forbryterkategorier. I sitt anlegg har retningen nærmest tilknytning til den tyske strafferettslærde v. Liszt, italieneren Ferri m. fl. I Norge har bl. a. fengselsdirektør Hartvig Nissen vært talsmann for den. Den naturvidenskapelige betraktning av forbryterproblemet er her skjøvet i forgrunnen. Forbrytelsens årsaker menes å kunne henføres til personlige anlegg og det miljø som har preget gjerningsmannen, dog med full erkjennelse av at det mellom disse to faktorer består et samvirke som hittil ikke har kunnet endelig klarlegges. I samsvar hermed nyder begreper som fri vilje hos gjerningsmannen og personlig skyld ingen eller bare begrenset anerkjennelse. Like- så forkastes gjengjeldelses- eller soningstanken og rettferdighetsprinsippet (forholdsmessighet) i straffutmålingen.

De her (noe skjematisk) antydde tendenser innenfor strafferettsteorien har i en viss utstrekning preget de praktiske reformtiltak som er gjennomført i straffullbyrdelsen, iallfall i Sverige og Danmark og delvis i Norge. Men den almindelige straffelovgivning kan ikke sies å være særlig påvirket av disse nyere synsmåter.

Hvad er så virkelighetens og forbryterverdenens svar på teoriene og de forholdsregler som støtter sig til dem? Om dette gir kriminalstatistikken om ikke fullstendig så dog en ganske god opplysning. Og her møter vi da det fenomen at antallet forbrytelser (og forseelser) synes å være relativt konstant. Noen forskyvning foregår fra det ene år til det annet, men de er ikke særlig store og har som oftest tilknytning til spesielle forhold, økonomiske eller nasjonale kriser o. l. Den første som gjorde oppmerksom på dette eiendommelige forhold, var den belgiske statistikker Quetelet, »kriminalstatistikkens far« som han er kallt. Forbrytelsens tributt betales med større jevnhet og villighet enn skatten til staten, sier Quetelet. Stort sett gjør denne konstans sig gjeldende i alle land, om enn med visse avvikende tendenser enkelte steder. Nå gir det forholdsvis liten veiled-

ning å betrakte det samlede antall forbrytelser underrett. For å finne frem til praktiske motforholdsregler er det nødvendig å undersøke både de enkelte grupper av forbrytelser og ikke minst de forskjellige alderskategorier av lov- brytere. Særlig er det naturligvis av betydning å vie de unge forbrytere oppmerksomhet, de representerer jo rekrut- teringen. I de fleste land har man også søkt å treffe sær- lige skritt for å motarbeide ungdomskriminaliteten. Og det vil være av vesentlig betydning at man her finner frem til metoder og midler som er effektive. Likefullt synes ung- domskriminaliteten å vise tegn til stigning i den senere tid, bl. a. i Sverige, muligens også i Norge.

Enhver som studerer kriminalstatistikken tvinges derfor til å stemme tonen ned når det gjelder resultatene av samfunnets kamp mot forbrytelsen. En kan fristes til å spørre om de kriminelle tendenser og utslag er noe natur- gitt, et slags antisosialt opkomme i folkedypet som visst- nokk i noen grad kan demmes inn, men aldri helt effek- tivt bekjempes. Noe endelig svar vil vel ikke kunne gis, og det er heller ikke nødvendig av hensyn til samfundets motreaksjoner. De må holdes i gang og søkes utviklet til stadig større effektivitet. Men det er ikke uvesentlig for denne kamp at man blir klar over utgangsposisjonene. Og en av dem er det utvilsomme faktum at forbrytelsen i betydelig grad kan føres tilbake til dyptliggende krefter i menneskets egen natur. I kristen terminologi heter dette rett og slett synd, og jeg er overbevist om at dette begrep rommer en realitet som burde bli gjenstand for mere for- domsfri erkjennelse fra alle som ønsker å se sannt og ekte på menneskelige fenomener. Men en må selvsagt være op- merksom på at et slikt begrep ikke uten videre dekker hele problemet. Forbrytelsen er nemlig i adskillig utstrek- ning betinget av defekt åndelig utrustning, patologiske an- legg o. l. hos gjerningsmannen, og overfor handlingsutslag av denne art faller den etiske betraktning igjennem, i hvert all får den en høyst betinget karakter.

Uansett hvilke tanker en vil gjøre sig om den tilsynelatende stadig friske strøm av forbryterske tendenser er en ting klar og uomtvistelig: Den representerer et onde, et angrep som må møtes med planmessig aldri hvilende motstand. Denne motstand burde kalle på alle gode krefter, slik at det virkelig kunde bli breddevirkning over fronten, og ikke bare fremstøt av mere eller mindre profesjonelle eksperter. Heldigvis viser det sig at forskjellig syn og ulik teoretisk opfatning av forbryterproblemet ikke er til hinder for det praktiske samarbeidet. Og her mener jeg vi er ved noe verdifullt som alle kretser gjør vel i å være opmerksom på. Tanker og teorier skal brytes, veier prøves, erfaringer og forskningsresultater skal etterspores og tillempes. Men alt må stilles inn under den samvirkende vilje som f. eks. preger et fotballag i aksjon. Alle er i bevegelse, en hver gjør sitt forarbeid, men hele laget er i fremdrift, bevegelsen er stadig rettet mot mål.

Ut fra dette tar jeg med noen sluttord om et og annet som tankene har arbeidet med fra tid til annen.

Forbrytelsens årsaker vil neppe noen gang la sig klarlegge i sin fulle sammenheng. Det vil alltid være et irrasjonalt moment med fordi en har med selvstendig handlende individer å gjøre. Hvad særlig miljøfaktorene angår hersker det full enighet om at dårlige levekår, familieforhold, manglende opdragelse, dårlige boliger o. l. danner grobund for lovbrudd. En hver virkelig forbedring av disse forhold vil derfor være en virksom hjelp mot forbrytelsen. Men et eller annet sted vil en grense her være nådd, og forbrytelsen vilde likefullt være en realitet. I så måte har det sin interesse å tenke over at de materielle levekår både hos oss og i en rekke andre land gjennom lengere tid har vist en respektabel fremgang. Men kriminaliteten synes ikke å være blitt synderlig berørt av det. Av dette må vi inntil videre trekke den slutning at de ytre livskårs betydning i det mindste er begrenset. Ikke desto mindre må miljøforskningen holdes vedlike og helst utvides. Hittil

har en fortrinsvis vært innstillet på å etterspore de ytre kår som direkte har hatt tilknytning til den enkelte gjerningsmanns livsføring. Jeg tror det er viktig å gjøre dette synspunkt bredere. Slik som det moderne samfund etter hvert har tatt form er påvirkningsmidlene blitt langt mere omfattende og intense i sin virkning. Film, presse, magasinlitteratur m. m. har fått en større medbestemmende innflytelse over den enkeltes livsholdning enn de egentlige miljøfaktorer. Filmen kan endog i visse høve gi direkte impuls til straffbare handlinger, og spørsmålet om hvordan dette best kan motvirkes har vært drøftet i flere land. Selvsagt er det ikke her tale om tilsiktede virkninger, men om muligheter for å innfluere svake sjeler som kanskje bare trenger en liten impuls for å tre i aksjon. Det blir en oppgave å undersøke om det på disse områder kan etableres mere enhet og samvirke også i forhold til andre sider av samfundsfunksjonene, slik at skadevirkninger såvidt mulig kan unngås.

Hjemmets sentrale betydning som miljøfaktor erkjennes selvsagt av alle. Men dette burde føre videre. Det skulde være en positiv samfundsoppgave på alle måter å styrke hjemmene, ikke bare materielt ved god boligpolitikk, skattelettelser o. l., men kanskje særlig i åndelig etisk retning. Dette felt kan trygt sies å være forsømt hos oss. Sansen for det gode trygge hjemms betydning, det trofaste samlivs verdi, gjensidig respekt og tillitsforhold mellom foreldre og barn har ikke vært fremtredende trekk i vårt moderne kulturbillede. Snarere må vi vel innrømme at egoismens luner og alle de oppløsende tendenser som den fører med sig ikke sjelden er fremstillet og til dels akseptert som noe likeverdige. Det er en kulturoppgave av uhyre rekkevidde å sette inn en positiv fornyelse her, og heldigvis ser det ut til at sansen for det våkner paa mange hold. At en slik hjemmenes renessanse vilde ha betydning også for kriminaliteten er hevet over tvil.

For øvrig kan det være verd å nevne at den noe overdrevne betoning av miljøets betydning som var merkbar iall-

fall for noen år tilbake, har sine faremomenter. Påstanden har nemlig forlengst funnet vei til de utøvende forbryteres rekker, og de forsømmer ikke å gjøre teorien gjeldende på sig selv til undskyldning eller forsvar. Nå tar vel ingen høitidelig på den slags, men en bør heller ikke lukke øynene for at i samme utstrekning et slikt syn blir innarbeidet og festnet i forbryterverdenen, i samme grad er det skjedd en svekkelse av den enkeltes ansvarlighet.

Fremtidens miljøforskning må i langt høyere grad enn hittil vie sin oppmerksomhet på det jeg vil kalle den herskende kulturtendens i samfundet og den innflytelse de ledende kretser i åndsliv og kulturverdenen utøver. Virkningene går nemlig for det meste »nedover« og utover i samfundslagene. Derfor gjelder det å skape positive motkrefter til støtte for de mange som er uten balanse og fastere livsholdning.

Tendensen i nyere tids kriminalforskning fører mer og mer i retning av gjerningsmannens person. Og det er netop den riktige vei. Individet, mennesket er og blir den avgjørende faktor. Også det evig vekslende samspill mellom miljø og personlige anlegg har sitt skjæringspunkt i gjerningsmannens handlingsbevissthet. Med full rett legger derfor all straffelovgivning det avgjørende ansvar på den enkelte i form av personlig skyld (forsett eller uaktsomhet som vilkår for straff). Dette er et grunnleggende prinsipp overfor all repressiv handling fra samfundets side. Og det er overordentlig viktig at dette fundamentale krav om den enkeltes ansvarlighet holdes oppe, selvsagt med den tillem্পning som er nødvendig overfor mentalt defekte eller svekkede personer. Skyldkravet har også vært gjenstand for visse angrep, og i et italiensk straffelovutkast fra 1921, forfattet av kriminalisten Ferri, var skyldkravet opgitt som basis for straffereaksjonen. Utkastet ble imidlertid ikke gjennomført som lov.

Skyldbegrepet forutsetter en etisk betonet vurdering av handlingsmuligheter og — når skyld konstateres — en

krenkelse av en viss handlingsnorm. En slik krenkelse er det vi kaller urett, og overfor all urett er det et elementært og grunnleggende krav at den skal gjøres god igjen såvidt dette er mulig. Den skal bøtes. Dette skjer jo også stadig innenfor menneskelig samliv, dels gjennom omfattende erstatningsnormer og dels helt privat de enkelte mennesker imellem. Prinsippet om den skyldiges plikt til å bøte en urett er ikke bare anerkjent, det er en uttryddelig bestanddel av en hver sunn rettsbevissthet. Overfor den straffbare lovbrøyer har bodstanken en videre gyldighet. Han er ikke bare pliktig til etter evne å restituere f. eks. en materiell skade, men skal også gjennom en hensiktsmessig reaksjon påvirkes til selverkjennelse og om mulig opreisning. Til en bod som virker etter sin hensikt hører nemlig alltid opreisning og forbedring. Det var slike tanker som lå til grunn for det første store reformtiltak på straffullbyrdelsens område i Norge, opførelsen av Bodsfengslet (mrk. navnet). I de snart 90 år som dette fengsel nå har virket, er også mange fanger gått ut som andre og nye mennesker fra Bodsfengslet. En av dem hører til våre norske stormenn, den verdensberømte misjonær Lars Skrefsrud.

En fruktbringende realisasjon av bodstanken krever forholdsmessighet i reaksjonen. Et barn som reises for strengt eller kanskje urettferdig reagerer ofte i motsatt retning, mens en forståelsesfull avstraffelse kan bringe det til å erkjenne sin feil eller ulydighet. Kravet om forholdsmessighet mellom brøde og straff — rettferdighetsprinsippet i strafferetten — har i de senere år mødt en viss motstand. Det hevdes bl. a. at det er urasjonelt og vanskelig å gjennomføre og at det henger sammen med foreldede gjengjeldelsesforestillinger som ikke hører hjemme i moderne strafferettspleie. Det vil føre for vidt å gå nærmere inn på disse innvendinger her. Jeg tror dog at motstanderne i noen grad ser for skjematisk både på spørsmålet om forholdsmessighet og gjengjeldelse. Begge deler hører etter min mening med i en strafferettspleie som vil bygge på en sann erkjen-

nelse av menneskelige forutsetninger og åndelige livslover. Men gjengjeldelsesmomentet skal selvsagt ikke være av den mekaniske art som har fått sitt klassiske uttrykk i Mose-lovens »Øye for øye, tann for tann«. Det må både gjennom lovgivning og praksis avstrefes for alle hevntanker og formålslos tilføyelse av skade eller lidelse. Bare under den motivering blir gjengjeldelsen etisk berettiget fordi den tilsikter og tjener et høyverdig formål: å vekke den enkelte til ansvar og ettertanke og verne samfunnet mot eventuel ny urett.

I hvert fall er det nødvendig å være oppmerksom på at vi også her har med levende mennesker å gjøre — både som skyldige, dommere og fengselsfolk. Og rettferdighetskravet er så grunnfestet i all menneskelig bevissthet at en bare narrer sig selv ved å tro at det kan ophæves eller settes til side. Vi har her å gjøre med en etisk grunnlov av en slik tyngde at et hvert forsøk på omgåelse er dømt til å mislykkes. Om det kunne tenkes at domstolenes straffutmåling tok en avvikende retning, vilde rettferdighetskravet automatisk dukke op gjennom benådnings- og løslatelsespraksis. Om dette gør vi som arbeider i strafferettspleien ikke sjelden erfaringer.

Et sentralt problem for den nærmeste fremtids kriminalforskning blir spørsmålet om hvordan det henger sammen at de siste årtiers veldige materielle fremgang, bedre levekår, øket folkeopplysning og utvidet åndelig horisont for alle lag av befolkningen har gått hånd i hånd med en stadig like konstant, til dels øket kriminalitet. Personlig er jeg ikke i tvil om at en vesentlig årsak er den sekularisering av samfunnet som samtidig har funnet sted. Og det ikke bare i form av egentlig avkristning, men like meget ved den løshet og like-sæle overfor etisk forpliktende normer som har kunnet spores. De praktiske veier ut av dette går ikke gjennom noe enkelt skjema. Men det vilde være et godt skritt på veien om erkjennelsen av denne årsakssammenheng kunne vokse sig sterk hos alle som kjenner ansvar for vårt folks velferd.